

**ИНКЛЮЗИВДИК БИЛИМ БЕРҮҮ СОЦИАЛДЫК ИНСТИТУТ КАТАРЫ ЖАНА
БАЛДАРДЫ ЭФФЕКТИВДҮҮ СОЦИАЛДАШТЫРУУНУН ШАРТТАРЫ**

**ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ И
УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ**

**INCLUSIVE EDUCATION AS A SOCIAL INSTITUTION AND CONDITIONS FOR
EFFECTIVE SOCIALIZATION OF CHILDREN**

Аннотация: Макалада Кыргызстандын коомдук турмушунда болуп жаткан кайра жаралуулар балдарды социалдаштыруунун объективдүү шарттарын, атап айтканда, көп балалуу жана жакыр үй-бүлөлөрдөн, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды, жалпы орто билим берүү мекемелеринде окуган балдардын аялуу катмарын социалдаштыруу процессинин олуттуу өзгөрүшү каралат.

Аннотация: В статье рассматривается, ренессансы происходящие в общественной жизни Кыргызстана, существенно меняют объективные условия социализации детей, в частности, процесс социализации уязвимой группы детей из многодетных и бедных семей, детей-инвалидов, детей, обучающихся в общеобразовательных учреждениях.

Abstract: In the article, the renaissances taking place in the public life of Kyrgyzstan significantly change the objective conditions for the socialization of children, in particular, the process of socialization of a vulnerable group of children from large and poor families, disabled children, and students. in educational institutions.

Негизги сөздөр: инклюзив, мектеп, социалдаштыруу, билим берүү, мугалим.

Ключевые слова: инклюзия, школа, социализация, образование, учитель.

Key words: inclusion, school, socialization, education, teacher.

Кыргыз Республикасында билим берүүнүн маанилүү көйгөйлөрүнүн бири анын айрым социалдык топтор үчүн жеткиликтүү эместиги болуп саналат: социалдык жактан аялуу балдар, көп балалуу үй-бүлөлөр, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү, тили жана жүрүм-турумунда көйгөйлөрү бар балдар жана башкалар. Баштапкы шарттардын бирдей эместигинен алар мамлекеттик мектептерде окууга мүмкүнчүлүктөрү жок, ошону менен социалдык обочолонуп калышат.

Кыргыз Республикасында эгемендүүлүк алгандан бери ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды жана башка тобокелдиктеги балдарды окутуу майыптуулуктун медициналык моделинин көз карашынан каралып келет. Социалдык модель катары инклюзивдик билим берүүнү кеңири чечмелөө, биздин өлкөнүн маданиятына, саясатына жана практикасына карата ар бир баланын потенциалын колдоо жана өнүктүрүү максатында гуманитардык түшүнүккө өтүү жигердүү өнүгүүдө.

Учурда Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги мектепке чейинки жана мектептик билим берүү тармагында инклюзивдик билим берүү чөйрөсүн өнүктүрүү боюнча программаны ишке ашырууну баштады. Концепциянын актуалдуулугу бардык балдарга, анын ичинде өзгөчө билимге муктаж балдарга сапаттуу билим берүүнүн так жана натыйжалуу механизмдин иштеп чыгуу зарылчылыгы менен шартталган, анткени учурда Кыргызстанда балдардын билим алуу укуктарын ишке ашырууда тоскоолдуктар бар.

Концепция ошондой эле биздин өлкө БУУнун Балдардын укуктары жөнүндө конвенциясын (1994) ратификациялаганына байланыштуу Кыргыз Республикасынын балдарга бирдей жана жеткиликтүү билим берүү боюнча эл аралык милдеттенмелерин эске алат.

Кыргыз Республикасында бардык балдар үчүн жеткиликтүү билим берүүнү ишке ашырууну жөнгө салуучу колдонуудагы мыйзамдык-укуктук база бардык балдардын, анын ичинде ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын эң аялуу социалдык катмары катары билимге бирдей мүмкүнчүлүктү камсыз кылуу жаатындагы мамлекеттик саясаттын чечкиндүүлүгүн баалоого мүмкүндүк берет.

Инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүү жаатындагы изилдөөлөрдү талдоо бул ыкмаларды ишке ашырууда бир катар көйгөйлөрдү аныктады. Негизги бир коркунучка кабылган балдарды аныктоо механизминин жоктугу. Өлкөдө сапаттуу билим албаган балдарды аныктоо жана эсепке алуу механизми иштелип чыккан эмес. Көптөгөн изилдөөлөр мектепке барбаган балдар менен иштөөдө маалымат көйгөйлөрү бар экенин көрсөтү. Айрым маалыматтарга караганда, мектептер жана жергиликтүү бийликтер балдардын мектепке барбай калган учурлары бар экенин моюнга алгысы келбейт.

ЮНИСЕФтин изилдөөсүнө ылайык (2017-ж.) билим албаган 2145 бала аныкталган, анын ичинен 1029у билим алууга тартылбайт: 524ү майып балдар (8-18 жаштан), 127си 7 жаштагы балдар келген эмес, биринчи класска оорусуна байланыштуу, 120 - үй-бүлөлүк, социалдык жана үй-бүлөлүк себептер боюнча - 258 бала окуудан баш тарткан.

Билим берүү жана илим министрлигинин маалыматы боюнча, мектепке барбай коюунун себептеринин арасында төмөндөгүлөр бар:

- экономикалык (үй-бүлөлүк жакырчылык, билим берүү чыгымдары);
- социалдык (үй-бүлө мамилелери, ата-энелердин балдарды тарбиялоого жөндөмсүздүгү, балдардын билим алуусуна ата-энелердин көзөмөлүнүн жоктугу, үй-бүлөлүк зомбулук);
- лингвистикалык жана маданий;

□ укуктук жана административдик (каттоо, мектептерде окуучулардын көптүгү);

- билим берүү кызматтарынын сапатынын төмөндүгү (мугалимдердин жетишсиздиги жана квалификациясынын төмөндүгү, мектептеги жагымсыз психологиялык климат, мектептеги зордук-зомбулуктун жогорку деңгээли);
- физикалык (мектептин алыстыгы, мектеп транспортунун жоктугу, инфраструктуранын начардыгы).

Инклюзивдик билимге муктаж балдардын эң чоң категориясы мүмкүнчүлүгү чектелген балдар. КР Билим берүү жана илим министрлигинин маалыматы боюнча 2016-жылы мектепке чейинки жана мектептик билим берүү мекемелеринде 10 925 ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген бала каттоодо турса, Эмгек жана социалдык өнүктүрүү министрлигинин маалыматы боюнча 26 672 бала социалдык жөлөкпул алган.

Укук коргоо уюмдарынын маалыматы боюнча, бул көрсөткүч 39 миңден 100 миңге чейин балдарды түзөт, алардын арасында майып балдар жана иштеген балдар эң көп кыйынчылыктарды башынан өткөрүшөт.

Иштеген балдар жана мектепке барбаган балдар билим алуудан четтетилген балдардын экинчи чоң тобу.

Ошентип, 580 миң 565 жумушчу баланын ичинен ар бир онунчу бала мектепке барбайт, муну менен 5 жашка чейинки билим берүү мекемелерине аз баруу тенденциясы

сакталат. ЮНИСЕФтин маалыматы боюнча, Бишкектеги 11 жаңы имараттагы 11 774 кожолуктун мектепке барбоо масштабы балалуу үй-бүлөлөрдүн 2%га жакынын түзөт.

Инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүүнү мыйзамдык жактан камсыздоо жогоруда аталган документтердин бардыгына, анын ичинде эл аралык фактыларга жана конвенцияларга негизделет.

Билим берүү уюмдарынын инклюзивдик билим берүү идеяларына өтүшү көбүнчө адистештирилген окуу жайлардын финансылык жактан камсыздалбагандыгына байланыштуу. Бир катар изилдөөлөр атайын билим берүүгө калктын жан башына сарптоо жалпы билим берүүгө караганда 2,5 эсе көп болгонун көрсөтүп турат.

2009-жылы ЮНИСЕФтин Армения изилдөөсү интернаттык тейлөөдөн жамааттык кызматтарга өтүү кыска мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү келечекте акчаны үнөмдөөгө жардам берет деп эсептеген. Маалыматтарды салыштырган АКШнын акыркы изилдөөлөрү (Иллинойс, Калифорния, Массачусетс) өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар студенттер үчүн инклюзия менен академиялык натыйжалардын ортосундагы оң байланышты көрсөтүп турат.

Кошумчалай кетсек, Иллинойс менен Калифорниянын маалыматтарын салыштырган бул изилдөөлөрдүн экөө инклюзия, билим берүүнүн натыйжалары жана атайын билим берүүгө бир окуучунун орточо чыгымы ортосунда эч кандай байланышты тапкан эмес. Бул жыйынтыктар инклюзия өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар студенттер үчүн натыйжаларды жакшыртуунун үнөмдүү жана натыйжалуу жолу экенин көрсөтүп турат. Бул чыгымдардын жалпы көбөйүүсүз эле инклюзивдүүлүктүн жогорку деңгээлине жетүүгө болорун көрсөтүп турат.

Инклюзивдик жана интеграциялык билим берүүнүн айырмасы, биринчиден, билим берүү чөйрөсүн баланын билим берүү чөйрөсүнө эмес, анын жеке өзгөчөлүктөрүнө ылайыкташтырууда; экинчиден, билим берүүнүн ар бир адам үчүн жеткиликтүүлүгүндө, ал эми интеграцияланган билим берүү психофизикалык өнүгүү деңгээли алардын жаш курагына туура келген же жакын болгон балдардын белгилүү бир категориясы үчүн гана натыйжалуу болот; үчүнчүдөн, ресурсту чоңдор-балдар үчүн гана эмес, ошондой эле балдардын биргелешкен ишаракеттери (өз ара жардам, өз ара колдоо, өз ара үйрөнүү) үчүн колдонууда; төртүнчүдөн, эгерде интеграция учурунда балага жөн эле дени сак балдар менен бирге болууга уруксат берилсе, инклюзияда мугалим өзгөчө кызматташтык мамилелерди түзөт, өнүгүүсүнүн бузулушу бар балдардын жана жөнөкөй балдардын биргелешкен иш-аракеттерин уюштурат.

Россияда, Казакстанда жана Кыргыз Республикасында инклюзивдик билим берүүнү өнүктүрүүгө байланышкан изилдөөлөр жана Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин көмөгү менен түрдүү эл аралык уюмдар тарабынан инклюзивдик билим берүүнү ишке ашыруу тажрыйбасы жолдогу бир катар көйгөйлөрдү аныктады. Проблемалар биздин өлкөлөрдүн, СССРдин составына кирген мурдагы союздук республикалардын айрым экономикалык, социалдык жана маданий негиздерине байланыштуу ушундай эле мүнөзгө ээ.

«Инклюзивдик мектепти» бардык балдар үчүн жалпы жеткиликтүү билим берүүнүн артыкчылыктуу альтернативасы катары кароо менен ал балдарды тарбиялоонун жана окутуунун гуманисттик принциптерин карманган, инсанга багытталган окутууга негизделген өзүнүн социалдаштыруу функциясы боюнча эң прогрессивдүү деп эсептесе болот.

КОРУТУНДУ

Инклюзивдик билим берүүнү ишке ашыруудагы негизги тоскоолдук коомдун ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдарга карата терс мамилеси жана алардын коомго интеграциясы болуп калууда.

Ошондуктан эң негизгиси ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар тууралуу калктын маалымдуулугун жогорулатуу, аларга болгон мамилени өзгөртүү жана ошого жараша бул багытта иш-чараларды жүргүзүү.

Баланы мектепте ийгиликтүү социалдаштыруу үчүн педагогикалык шарттарды түзүү зарыл: баланы мектепке кабыл алууга билим берүү чөйрөсүнүн даярдыгы, мугалимдердин инклюзивдик компетенттүүлүгүн жогорулатуу, үй-бүлөнү жана коомчулукту окуу процессине тартуу жана билим берүү тармагын кеңейтүү.

Балдардын социалдашуусуна адаптацияланган билим берүү системасы, ийкемдүү, инклюзивдик ыкмалар таасир этет, алар тарбиялоонун жана билим берүүнүн катуу структураланган системасында баланын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн эске алат.

Мектептин негизги милдети – гармониялуу өнүккөн, заманбап коомдо жашоого даяр, бүгүнкү турмуш чындыгына ыңгайлашкан, бул өнүгтө туура жолго коюлган инновациялык тарбия иштери менен бүтүрүүчүнү даярдоо болгондуктан, инклюзивдик билим берүү бул көйгөйлөрдү толук чечет.

Адабияттар

1. Алиева, М.Ж. Социализация детей трудовых мигрантов в образовательной среде Кыргызстана [Текст]: дис. ... канд. социол. наук / М.Ж. Алиева. – Бишкек, 2013.
2. Алимбеков, А. Теория и практика этнопедагогической подготовки учителя в системе высшего педагогического образования [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук / А. Алимбеков. – Бишкек, 2010.
3. Алымкулов, А.Т. Социальные институты в социализации молодежи Кыргызстана [Текст]: дис. канд. социол. наук / . – Бишкек, 2015.
4. Маткаримов, Н.Г. Социализация учащейся молодежи в Республике Кыргызстан [Текст]: дис. ... канд. социол. наук / Н.Г. Маткаримов. – СПб, 2010.
5. Турсалиева, Г.Ж. Гендерная социализация молодежи в современном Кыргызстане [Текст]: дис. ... канд. социол. наук / Г.Ж. Турсалиева. – Бишкек, 2011.
6. Эсенгулова, М.М. Инклюзивное образование в высшей школе [Текст]: интегрированное учебно-методическое пособие / М.М. Эсенгулова. – Бишкек, 2010. – 172.